

ΠΑΡΑΒΑΣΙΣ

Επιστημονικό Δελτίο
Τμήματος Θεατρικών Σπουδών
Πανεπιστημίου Αθηνών

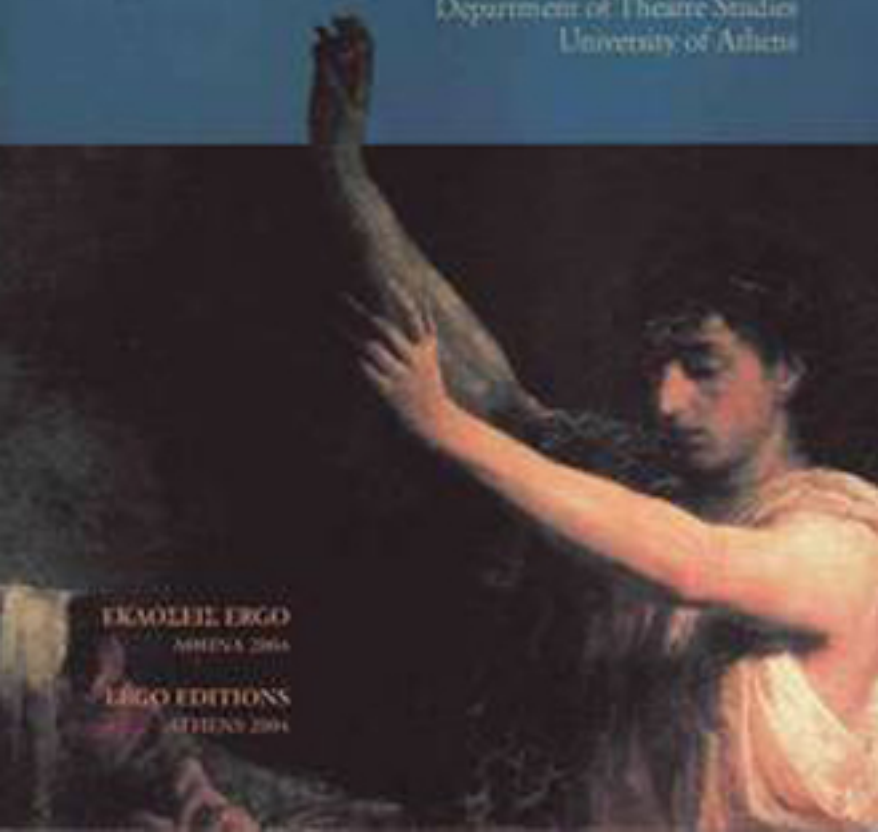
ΤΕΥΧΟΣ 5
VOLUME 5

PARABASIS

Scientific Bulletin
Department of Theatre Studies
University of Athens

ΕΚΜΟΛΗΘΕ ΕΡΓΟ
ΑΘΗΝΑ 2004

ERGO EDITIONS
ATHENS 2004

ΝΑΠΟΛΕΩΝ ΒΑΛΛΗΝ Ή ΒΑΛΛΙΕΝ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΣΜΙΚΗ ΕΡΑΣΙΤΕΧΝΙΑ ΣΤΗ ΘΕΑΤΡΙΚΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ

Αντικείμενο του παρόντος μελετήματος¹ αποτελεί ο Ναπολέων Βαλλήν² ή Βαλλιέν, ένας άγνωστος θεατρικός συγγραφέας, ο οποίος ζώντας στην περιφέρεια μεταξύ Κέρκυρας και Σάμου στο μεταίχμιο δύο αιώνων (19^{ος}–20^{ος} αι.) έμεινε μέχρι σήμερα στην αφάνεια, ξεχασμένος από τους ιστορικούς του νεοελληνικού θεάτρου, αλλά και από τους νεότερους μελετητές. Ο Νικόλαος Λάσκαρης³ και ο Μίμης Βάλας⁴ δεν μνημονεύουν καθόλου το όνομά του, ενώ ο Γ. Σιδεράς⁵ φευγαλέα αναφέρεται στους τίτλους κάποιων έργων του.

Ο Ναπολέων Βαλλιέν γεννήθηκε στην Κέρκυρα στις 9 Ιανουαρίου 1853⁶. Άλλωστε και ο ίδιος, στην έκδοση του πρώτου έργου του *Αι δύο επιστολάι, ήτοι Ο ύπνος βοηθός έρωτος* (Κέρκυρα, 1874) δηλώνει Κερκυραίος. Ήταν γιος του Ιωσήφ Α. Βαλλήν⁷ και της Ελένης Βάζα. Το βαπτιστικό όνομά του, αυτό του πατέρα του, καθώς και η κατάληξη του επιθέτου του δηλώνουν ξένη καταγωγή⁸.

¹ Το ίδιο κείμενο σε συντομευμένη μορφή παρουσιάστηκε ως εισήγηση στο Β' Διεθνές Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Εταιρίας Νεοελληνικών Σπουδών «Η Ελλάδα των ησιών από τη Φραγκοκρατία ως σήμερα», Ρέθυμνο, 10-12 Μαΐου 2002 με τίτλο «Ναπολέων Βαλλήν ή Βαλλιέν: Ένας θεατρικός συγγραφέας μεταξύ Κέρκυρας και Σάμου στο μεταίχμιο δύο αιώνων 19^{ος}-20^{ος} αιώνα». (Πρακτικά υπό έκδοση.)

² Ως Βαλλήν υπογράφει το πρώτο του έργο *Αι δύο επιστολάι, ήτοι Ο ύπνος βοηθός έρωτος* (Κέρκυρα, 1874), ενώ όλα τα επόμενα έργα του ως Βαλλιέν.

³ Νικόλαος Λάσκαρης: *Ιστορία του νεοελληνικού θεάτρου*. Αθήνα: Μ. Βασιλείου, 1938-1939. 2 τόμ. Σύμφωνα με την άποψή του ο Δραματικός Σύλλογος Κερκύρας εκτός από τους ηθοποιούς Τηλέμαχο Λεπενιώτη, Άγγελο Χρυσομάλλη και Σπυρ. Σάββα ούτε ηθοποιούς ανέδειξε άλλ' ούτε και συγγραφείς, όπως θα συνέβη και καθ' όλην την Επανάσταση. εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων (ό.π., τόμ. Β', σσ. 81-82). Ίσως στις ελάχιστες αυτές εξαιρέσεις να συγκατέλεγε και τον Ναπολέοντα Βαλλιέν, τον οποίον όμως δεν κατονόμασε, σε αντίθεση με δύο μετριότατους κατά την άποψή του συγγραφείς τον Νικόλαο – Τιμολέοντα Βουλύγαρη που έγραψε δύο πεντάπρακτες τραγωδίες τον *Μιχαήλ Ψαρομυλήκον* και τον *Κωνσταντίνον Παλαιολόγον* και τον Σπυριδωνα Καλό που έγραψε στα ιταλικά το διάπρακτο δράμα *Τα λιπηρά αποτελέσματα της φιλοδοξίας*. (ό.π., σ. 82).

⁴ Μίμης Βάλας: *Το νεοελληνικό θέατρο από το 1453 έως το 1921*. Αθήνα: Εριμύς, 1994.

⁵ Γιάννης Σιδεράς: *Ιστορία του νέου ελληνικού θεάτρου*.

Τόμ. Α' 1794-1908. Αθήνα: Μουσείο και Κέντρο Μελέτης του Ελληνικού Θεάτρου, Καστανιώτης, 1990, σσ. 112, 143, 263.

⁶ Βλ. Ληξιαρχικό Αρχείο των ΓΑΚ Κερκύρας. Αντίθετα η χρονολογία θανάτου του παραμένει αδιευκρίνιστη. Η έρευνα τόσο στα ληξιαρχικά αρχεία των ΓΑΚ Κερκύρας και του Δήμου Κερκυραίων, όσο και στο αντίστοιχο των ΓΑΚ Σάμου απέβη άκαρπη, γεγονός που αποδεικνύει ότι ο Ν. Βαλλιέν μετά τη Σάμο δεν επέστρεψε στην Κέρκυρα, αλλά μετακινήθηκε σε άλλη πόλη, όπου και απεβίωσε. Με την ευκαιρία θέλω να ευχαριστήσω τον κ. Χρήστο Λάνδρο Διευθυντή των ΓΑΚ Σάμου για την καλοσύνη του να ερευνησει αντ' εμού το Ληξιαρχικό Αρχείο της υπηρεσίας του.

⁷ Ο Ιωσήφ Α. Βαλλήν γεννήθηκε το 1816 στην Κέρκυρα, όπου και πέθανε στις 7 Αυγούστου 1906, σε ηλικία 90 χρονών. Εργάστηκε ως υπάλληλος της Ελληνικής Κυβέρνησης. (Βλ. Ληξιαρχικό Αρχείο ΓΑΚ Κερκύρας. Βλ. επίσης εφ. *Πρόοδος* (Σάμος), 9 Αυγ. 1906, σ. 3).

⁸ Με πιθανή καταγωγή από τη Μάλτα ή την Ιταλία, η οικογένεια Βαλλιέν ήταν καθολική στο θρήσκευμα, όπως αποδεικνύεται από τη ληξιαρχική πράξη γέννησης του Ναπολέοντα Βαλλιέν που υπογράφεται από εφημέριο της Εκκλησίας των Λατίνων, από τη ληξιαρχική πράξη του γάμου του με την Αικατερίνη Βιλάφερ που τελείται στην Κέρκυρα στην ίδια εκκλησία την 21^η Ιανουαρίου 1889, καθώς και από τη ληξιαρχική πράξη θανάτου του πατέρα του που υπογράφεται επίσης από εφημέριο της ίδιας εκκλησίας (βλ. Ληξιαρχικό Αρχείο των ΓΑΚ Κερκύρας).

Λιγοστές είναι οι πληροφορίες για τον ίδιο,⁹ σε αντίθεση με τη συγγραφική του δημιουργία που εκτείνεται σε δεκαπέντε τίτλους θεατρικών έργων, δώδεκα εκδεδομένους και τρεις ανέκδοτους. Απαντάται να δραστηριοποιείται στο «Δραματικών Σύλλογον Κερκύρας» μεταξύ 1885-1889 αρχικά ως ερασιτέχνης ηθοποιός που μετέχει σε παραστάσεις έργων¹⁰ του και το 1891 ως διευθυντής σκηνης¹¹, επιφορτισμένος με τη θεατρική διδασκαλία στα μέλη του θιάσου του Συλλόγου, έχοντας ήδη στο ενεργητικό του τέσσερα θεατρικά έργα (*Αι δύο επιστολαί, ήτοι Ο ύπνος βοηθός έρωτος* 1874, *Ο κυρ-Γερόλυμος εις τα δίκτυα* 1877, *Υπάρχει Θεός* 1885 και *Οι πρώην κατάδικοι* 1889), που εκδίδονται όλα στην Κέρκυρα.

Ο Δραματικός Σύλλογος που ιδρύθηκε στις 5 Σεπτ. 1870 υπό την επωνυμία Φιλοδραματική Εταιρία «Φοίνιξ», συγχωνεύθηκε στις 13 Ιουλίου 1875 με τη Φιλοδραματική Εταιρία «Καποδίστριας» που είχε ιδρυθεί τη 1^η Μαΐου 1872 και αποτέλεσαν από κοινού τον «εν Κερκύρα Δραματικών Σύλλογον»¹². Σκοποί του Συλλόγου ήταν η εκπαίδευση ηθοποιών, ανδρών και γυναικών, με τη σύσταση δραματικής σχολής και η προαγωγή του ελληνόφωνου θεάτρου με τη διδασκαλία ελληνικών δραμάτων, φωνητικής και οργανικής μουσικής, επίσης η διοργάνωση διαγωνισμών, η ίδρυση βιβλιοθήκης και η οικονομική ενίσχυση των απόρων μαθητών και μαθητριών του.¹³ Αν και η συμβολή του στην πρόοδο της δραματικής και θεατρικής τέχνης αμφισβητείται από τον Νικ. Λάσκαρη¹⁴, επίτευγμα του Συλλόγου ήταν η απαγκίστρωση του ελληνικού κοινού από το ιταλοκρατούμενο κερκυραϊκό θέατρο, ώριμο αίτημα της ανερχόμενης μεσαίας τάξης η οποία στήριξε τον Δραματικό Σύλλογο, παραστώντας στις παραστάσεις του και τους μικροαστούς.¹⁵

Ο Δραματικός Σύλλογος μέχρι το 1895 στεγαζόταν σε νοικιασμένη ιδιωτική κατοικία, στη μεγάλη αίθουσα της οποίας είχε κατασκευαστεί μικρή σκηνή για τις ανάγκες των παραστάσεων του¹⁶. Το 1895 όμως απέκτησε ιδιόκτητη στέγη με την οικοδόμηση του θεάτρου «Φοίνιξ» που λειτουργούσε χειμώνα-καλοκαίρι.¹⁷

⁹ Οι αφιερώσεις έργων του σε δύο πρόσωπα, στον Περιωλή Ν. Αραβαντινό *ειδήμονα των της σκηνης και διδασκαλόν μου* όπως τον αποκαλεί (βλ. *Αι δύο επιστολαί, ήτοι Ο ύπνος βοηθός έρωτος* Κέρκυρα, 1874) και στον Άγγελο Πιτζόρονο καθηγητή της ελληνικής και λατινικής γλώσσας στο λύκειο του καντονίου Τιτζίνο στο Λουγκάνο της Ελβετίας (βλ. *Ο φίλος* Σάμος, 1911) είναι πιθανό να αποκαλύπτουν δύο πρόσωπα που συνδέονται με την παιδεία του Ν. Βαλλιέν. Σε δύο έργα του: *Ο φίλος* (ό.π.) και *Η χειρομάντις* (Σάμος, 1912) δημοσιεύεται και η προσωπογραφία του σε ώριμη ηλικία.

¹⁰ Συμμετέχει με άλλους ερασιτέχνες στις παραστάσεις των έργων του *Υπάρχει Θεός* (Κέρκυρα, 1885) στις 5 Μαΐου 1885 και *Οι πρώην κατάδικοι* (Κέρκυρα, 1889) στις 9 Απριλ. 1889 που παίζονται και τα δύο στο κατάστημα του Δραματικού Συλλόγου Κερκύρας (βλ. εκδόσεις των δύο έργων).

¹¹ *Εφημερίς των Ειδήσεων* (Κέρκυρα), αρ. φ. 217, 30 Οκτ. 1891 και αρ. φ. 223, 22 Νοεμ. 1891. Το 1892 ως διευθυντής σκηνης μνημονεύεται ο Αναστάσιος Ζερβός (ό.π., αρ. φ. 265, 5 Δεκ. 1892) και το 1895-1897 ο ερασιτέχνης ηθοποιός και σκηνοθέτης Σπυρίδων Νανούσης (ό.π., αρ.

φ. 420, 20 Ιουν. 1896 και αρ.φ. 491, 4 Νοεμ. 1897) συνάδελφος του Ν. Βαλλιέν στην Ατμοπλοία Λούδ Τριεστίνου (Ν. Λάσκαρης, ό.π., τόμ. Β', σ. 80).

¹² *Εφημερίς των Ειδήσεων*, αρ. φ. 217, 30 Οκτ. 1891, αρ. φ. 369, 30 Ιουν. 1895 και αρ. φ. 429, 12 Αυγ. 1896.

¹³ Ν. Λάσκαρης, ό.π., τόμ. Β', σ. 79. Βλ. επίσης Σπύρος Κατσαρός: *Ιστορία της νήσου Κερκύρας*. Τόμ. Β' 1671-1864. Κέρκυρα: Βιβλιοεμπροχική, 1981, σσ. 359-361.

¹⁴ Ν. Λάσκαρης, ό.π., σσ. 81-82. Βλ. επίσης ΓΑΚ Κερκύρας, Αρχείο Στέφανου Δαφνή, φακ. 259, υποφακ. 1. Δραματικός Σύλλογος.

¹⁵ Ελένη Φεσσά-Εμμανουήλ: *Η αρχιτεκτονική του νεοελληνικού θεάτρου: 1720-1940*. Τόμ. Α'. Αθήνα, 1994, σ. 170.

¹⁶ Ν. Λάσκαρης, ό.π., σσ. 79-80.

¹⁷ Ο.π. Βλ. επίσης Ε. Φεσσά-Εμμανουήλ, ό.π., σσ. 170-174. Τα δύο τελευταία χρόνια του αιώνα ο Δραματικός Σύλλογος φαίνεται να ατονεί, ενώ αντίθετα δραστηριοποιείται θεατρικά η Φιλαρμονική Εταιρεία «Μάντζαρος», γεγονός που οδηγεί στην πρόταση συγχώνευσης του Συλλόγου με την Εταιρεία. (Βλ. *Πρότασις περί αναδιοργάνωσης της Φιλαρμονικής Εταιρείας*. Εν Κερκύρα, 21 Ιουνίου 1899. Ο πρόεδρος Γ. Ν.

Ο Ναπολέων Βαλλιέν απαντάται να διδάσκει στους ερασιτέχνες του Συλλόγου τον Απρίλιο 1890 μαζί με τον Λεωνίδα Ραφαήλοβιτς¹⁸ την τρίπρακτη τραγωδία *Αθανάσιος Διάκος*¹⁹ και στις 22 Σεπτ. 1891 το τρίπρακτο δράμα *Η τριακονταετής ζωή ενός χαρτοπαίκτη*²⁰ των V. Ducange και Dinaux, ενώ στη σκηνή του Συλλόγου ανεβαίνουν τα έργα του: *Υπάρχει Θεός*²¹ στις 5 Μαΐου 1885, *Οι πρώην κατάδοικοι*²² στις 9 Απριλίου 1889, *Οι Γάλλοι εν Ελλάδι*²³ στις 12 Απριλίου 1892 και το Μάιο του 1896²⁴ και *Αι δύο επιστολαί*²⁵ επίσης το Μάιο του 1896.

Με ένα ενδιάμεσο κενό οκτώ χρόνων, στο διάστημα των οποίων δεν εντοπίζονται πληροφορίες²⁶ για τη δράση του στην Κέρκυρα, τον συναντάμε στη Σάμο το 1905. Το πρακτορείο του Αυστριακού Λούιδ²⁷ στο οποίο εργαζόταν ήδη όσο ζούσε στην Κέρκυρα²⁸, εγκαινιάζει από το Σεπτέμβριο του 1905²⁹ νέο δρομολόγιο σύνδεσης Σάμου-Πειραιά και ο Ν. Βαλλιέν αναλαμβάνει πρόκτορας³⁰ της εταιρίας στη Σάμο. Στο νησί παραμένει μέχρι το

Ασπίωτης. *Εφημερίς των Ειδήσεων*, αρ. φ. 571, 2 Ιουλ. 1899, σσ. 2-4).

¹⁸ Ο Λεωνίδας Ραφαήλοβιτς ήταν αρχιμουσικός της Φιλαρμονικής Εταιρείας «Μάντζαρος» (ό.π., αρ. φ. 214, 13 Σεπτ. 1891) και παράλληλα συμμετείχε στο Δραματικό Σύλλογο Κερκύρας. Είχε διατελέσει επίσης πρώτος πρόεδρος της Φιλοδραματικής Εταιρείας «Καποδίστριας» το 1872 (ΓΑΚ Κερκύρας Αρχείο Στέφανου Δαφνή, φακ. 259, υποφακ. 1. Δραματικός Σύλλογος).

¹⁹ Εφ. *Η Φωνή* (Κέρκυρα), αρ. φ. 1297, 19 Απρ. 1890, σ. 2. Το έργο αποδίδεται στον Σπυριδωνα Τρικούπη, ο οποίος είναι γνωστό ότι δεν έγραψε θέατρο. Το πιθανότερο είναι να πρόκειται για την τραγωδία του Ιω. Ζαμπέλιου *Διάκος* (Εν Αθήναις, 1845 και εν Ζακύνθω, 1860) ή την τρίπρακτη τραγωδία του Λέοντος Μελά *Αθανάσιος Διάκος*. (Εν Αθήναις, 1859). Στη συνέχεια ακολουθήσε διδασκαλία μονόπρακτης κωμωδίας από αποφοίτους και μαθητές του Δραματικού Συλλόγου (ό.π.).

²⁰ Ο Ν. Βαλλιέν συμμετείχε και ως ηθοποιός στην παράσταση του δράματος. Ακολούθησε η μονόπρακτη κωμωδία με τίτλο *Στρατιώτης εφ' ημισείαν ώραν αξιωματικός* που είχε μεταφράσει ο Ιωάννης Κογβίνας, και την οποία δίδαξε ο υποδιευθυντής τότε της σκηνής του Συλλόγου Σπυριδών Νανούσης (*Εφημερίς των Ειδήσεων*, αρ. φ. 217, 3 Οκτ. 1891, σ. 1).

²¹ Βλ. έκδοση του έργου στην Κέρκυρα, 1885.

²² Βλ. έκδοση του έργου στην Κέρκυρα, 1889. Η παράσταση συμπληρώνεται με τη μονόπρακτη κωμωδία «εκ του ιταλικού» *Οι δύο παλωματάδες* (ΓΑΚ Κερκύρας, Αρχείο Στέφανου Δαφνή, ό.π.).

²³ *Εφημερίς των Ειδήσεων*, αρ. φ. 236, 11 Απρ. 1892, σ. 3.

²⁴ Εφ. *Λαός* (Κέρκυρα), αρ. φ. 32, 18 Μαΐου 1896.

²⁵ Ο.π., αρ. φ. 31, 10 Μαΐου 1896, σσ. 1-2.

²⁶ Δεν μνημονεύεται το όνομά του στον τοπικό τύπο της Κέρκυρας ούτε στις δραστηριότητες του Δραματικού Συλλόγου, αλλά ούτε σε άλλες κοινωνικές εκδηλώσεις.

Είναι πιθανόν η απαγόρευση ανάμειξης στα του θεάτρου που επιβλήθηκε στο συνάδελφό του Σπυριδωνα Νανούση το 1897 από το νέο διευθυντή της Ατμοπλοίας Λούιδ Τρισέιντο (Ν. Λάσκαρης, ό.π., τόμ. Β', σ. 80) να αφορούσε και τον ίδιο.

²⁷ Γεράσιμος Χυτήρης: *Η Κέρκυρα στα μέσα του 19^{ου} αιώνα*. Κέρκυρα: Εταιρεία Κερκυραϊκών Σπουδών, 1988, σσ. 28-30. Βλ. επίσης Albert Mousson: *Κέρκυρα και Κεφαλλονιά: Μία περιήγηση το 1858*. Μετ. Κλειώ-Θεανώ Φλωράτου. Εισαγωγή, σχόλια Θεοδόσης Πυλαρινός. Αθήνα: Ιστορητής, 1995, σσ. 47-50.

²⁸ Ήδη στο πρώτο του έργο γίνεται αναφορά στο *πρακτορείον του Αυστριακού Λούιδ* (βλ. *Αι δύο επιστολαί*. Εν Κερκύρα, 1874, σ. 28) ενώ το έργο του *Υπάρχει Θεός* (Εν Κερκύρα, 1885) αφιερώνεται στον υπάτη Ιωάννη Παπαδόπουλο, προϊστάμενο πρόκτορα του Αυστροουγγρικού Λούιδ (βλ. Θωμάς Παπαδόπουλος, *Ιστική βιβλιογραφία*, τόμ. Γ', αρ. 7952) ως *τεκμήριον σεβασμού και υπολήψεως*, στοιχείο που υποδηλώνει πιθανή εργασιακή σχέση του Ν. Βαλλιέν με το πρόσωπο αυτό.

²⁹ Εφ. *Πρόσδος* (Σάμος), έτος Α', αρ. φ. 13, 31 Αυγ. 1905. Βλ. επίσης ό.π., 28 Σεπτ. 1905. Η συμφωνία της Ηγεμονίας της Σάμου με την Εταιρία Lloyd για ατμοπλοϊκή σύνδεση είχε ήδη υπογραφεί από το 1876 (ΓΑΚ Σάμου. Αρχείο Διαταγμάτων-Διατάγματα αρ. 21 και 29 του 1876). Το 1882 πρόκτορας της Εταιρίας διορίζεται ο Louis Marc (ό.π. Διάταγμα αρ. 22 του 1882).

³⁰ *Πρόσδος*, έτος Α', αρ. φ. 12, 24 Αυγ. 1905. Αλλού μνημονεύεται ως υποπρόξενος του Αυστριακού Λούιδ (ό.π., 7 Δεκ. 1905), αλλού ως διευθυντής του πρακτορείου του Αυστριακού Λούιδ (Εφ. *Νέα Σάμος*, έτος Δ', αρ. φ. 175, 2 Φεβρ. 1912). Θέλω εδώ να ευχαριστήσω την Τίνα Αλεξοπούλου, θεατρολόγο από τη Σάμο που είχε την καλοσύνη να αποδελτιώσει για λογαριασμό μου τις εφημερίδες *Πρόσδος* (1905-1908) και *Νέα Σάμος* (1908-1912) στα ΓΑΚ Σάμου.

1913³¹, οπότε φαίνεται ότι σταματάει η λειτουργία της αμφολοϊκής αυτής γραμμής³². Στο διάστημα αυτό μετέχει σε κοινωνικές εκδηλώσεις³³ και αναμειγνύεται ενεργά στη θεατρική ζωή του τόπου.

Η περίοδος τής εκεί παραμονής του θα αποδειχθεί ιδιαίτερα γόνιμη για τη συγγραφική του δημιουργία, που θα αποδώσει συνολικά δέκα (10) θεατρικά έργα, οκτώ από τα οποία τυπώνονται στη Σάμο. (*Ο υποψήφιος δήμαρχος* 1906, *Τα φύλλα του φθινοπώρου* 1906, *Δεν ειξεύρω να λέγω όχι* 1907, *Ο κύριος Ανθιμος* 1909, *Μάρθα* 1910, *Ο φίλος* 1911, *Η χειρομάντις* 1912 και *Η Ανθούλα* 1913)³⁴. Εκεί επίσης θα ευτυχήσει να δει τα περισσότερα έργα του παιζόμενα από περιοδεύοντες επαγγελματικούς θιάσους. Ο ίδιος αποτέλεσε μοχλό ανάπτυξης της θεατρικής δραστηριότητας του Βαθούς, τόσο με τη στήριξη που παρείχε στους ντόπιους ερασιτέχνες και στους επαγγελματικούς θιάσους, όσο και με τη συμβολή του στην επισκευή του παλαιού Δημοτικού Θεάτρου³⁵, ως πρόεδρος της συσταθείσας ειδικής επιτροπής³⁶. Από τον ίδιο είχε επίσης προταθεί η μετατροπή της Δημοτικής Αγοράς σε οίκημα κατάλληλο να στεγάσει το θέατρο της πόλης και το Δημαρχείο και για το σκοπό αυτό μάλιστα ανέλαβε να χορηγήσει στο Δήμο δάνειο με ευνοϊκούς όρους,³⁷ πρόταση που όμως τελικά δεν ευδοχώθηκε³⁸.

Μία πρώτη προσέγγιση του συγγραφικού του έργου στο σύνολό του μας επιτρέπει την εξέτασή του κατά ενότητες, ειδολογικές και θεματολογικές.

Την πρώτη ενότητα αποτελεί η κωμωδιογραφία, είδος στο οποίο ο Ναπολέον Βαλλιέν καταθέτει πρωτότυπη συγγραφική συμβολή με τέσσερις μονόπρακτες κωμωδίες *Αι δύο επιστολαί, ήτοι Ο ύπνος βοηθός του έρωτος* (Κέρκυρα, 1874), *Ο κυρ-Γερώνυμος εις τα δίκτυα* (Κέρκυρα, 1877), *Δεν ηξεύρω να λέγω όχι* (Σάμος, 1907) και *Ο τηλεφώνος* (ante 1913) και δύο τρίπρακτες *Ο υποψήφιος δήμαρχος* (Σάμος, 1906) και *Ο κύριος Ανθιμος* (Σάμος, 1909).

Η πρώτη δραματολογική εμφάνιση του Βαλλιέν γίνεται με το μονόπρακτο *Αι δύο επιστολαί, ήτοι Ο ύπνος βοηθός έρωτος* το 1874, σε ηλικία 21 ετών. Ο πρωτοεμφανιζόμενος συγγραφέας είναι φυσικό να δοκιμάζει τις δυνάμεις του αρχικά με ένα μικρό σε έκταση θεατρικό έργο και σε ένα είδος, που λανθασμένα θεωρείται εύκολο³⁹. Θέμα του, που συνάδει με το νεαρό της ηλικίας του συγγραφέα, οι δυσκολίες δύο ερωτευμένων νέων, μέχρι να πείσουν τους γονείς τους να τους ενώσουν με τα δεσμά του γάμου.

³¹ Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγουμε διότι το όνομά του δεν εντοπίζεται ξανά στον τύπο της Σάμου.

³² Τελευταία αναφορά για τη λειτουργία της γραμμής στην εφημερίδα *Αγραίον* το 1913 (ΓΑΚ Σάμου).

³³ *Νέα Σάμος*, έτος Γ', αρ. φ. 107, 21 Οκτ. 1910, αρ. φ. 123, 9 Φεβρ. 1911, έτος Δ', αρ. φ. 165, 8 Δεκ. 1911 και αρ. φ. 175, 2 Φεβρ. 1912.

³⁴ Τα έργα αυτά εντοπίστηκαν από τη γράφουσα στη Δημόσια Βιβλιοθήκη Σάμου το καλοκαίρι του 1997. Με την ευκαιρία θέλω να ευχαριστήσω την κ. Σοφία Καζόγλου που επέτρεψε τη φωτοποίησή τους. Στη Σάμο θα πρέπει να έγραψε δύο ακόμα έργα. Πρόκειται για *Το σύνταγμα εν Τουρκία* που παίζεται στη Σμύρνη το 1908 και τη μονόπρακτη κωμωδία του *Ο τηλεφώνος* (βλ. οπισθόφυλλο του έργου *Η Ανθούλα*. Εν Σάμω, 1913), που πρέπει να γράφτηκε πριν από το 1913. Και τα δύο έρ-

γα δεν βρέθηκαν. Πιθανόν να μην εκδόθηκαν ποτέ.

³⁵ Στα χρόνια της Ηγεμονίας ως αίθουσα του Δημοτικού Θεάτρου χρησιμοποιούταν η μεγάλη ισόγεια αίθουσα της Αστικής Σχολής του Βαθούς στον περιβολό του Πυθαγόρειου Γυμνάσιου (Μαρία Κέκκου, και Δήμητρα Κουφάκη: *Το θέατρο στη Σάμο 1832-1998: Ιστορική έρευνα και μελέτη*. Μεταπτυχιακή εργασία στο Π.Μ.Σ. του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών, 1998, σσ. 28-29). Σχετικά με την παρουσία του Ν. Βαλλιέν στη Σάμο βλ. ό.π., σσ. 29-31.

³⁶ *Πρόσδος* (Σάμος), έτος Α', αρ. φ. 23, 9 Νοεμ. 1905.

³⁷ Ο.π., αρ. φ. 19, 12 Οκτ. 1905.

³⁸ Ο.π., αρ. φ. 23, 8 Νοεμ. 1905.

³⁹ *Leviathan-Belphegor* (ψευδώνυμο του Νικ. Λάσκαρη), *Η κωμωδία εν τω νεοελληνικό θέατρο*. Αθήνα, 1890, σσ. 1-2.

Σ' ένα πανδοχείο καταλύουν, χωρίς να γνωρίζουν την ευτυχία αυτή σύμπτωση, δύο ερωτευμένοι νέοι, η Αμαλία και ο Ιούλιος, που οι περιστάσεις είχαν χωρίσει εδώ και δύο χρόνια. Οι πατέρες τους που τους συνοδεύουν, ζητούν από τον ξενοδόχο να εμποδίσει τη μεταξύ τους επαφή, ο καθένας για λογαριασμό του, ισχυριζόμενοι ότι τα παιδιά τους τρέφουν απέχθεια για το άλλο φύλο. Ο ξενοδόχος προκειμένου να τους ικανοποιήσει, υπόσχεται να τοποθετήσει ως φύλακα ανάμεσα στα δωμάτιά τους τον υπηρέτη του Νικόλαο, για να εμποδίσει την επικοινωνία μεταξύ των παιδιών τους. Όμως ο υπηρέτης είναι ο τύπος του υπναρά που όλη μέρα κοιμάται. Έτσι το πεδίο αφήνεται ελεύθερο για τους δύο αγαπημένους να συναντηθούν, να θυμηθούν την παλιά τους αγάπη και να αποφασίσουν αυτή τη φορά να προχωρήσουν στην πραγματοποίηση της ένωσης τους, παρά την αντίθεση των γονιών τους. Όμως το σχέδιό τους να κλεφτούν την επόμενη νύχτα με τη βοήθεια του υπηρέτη, που στο μεταξύ έχουν μνησεί στα σχέδιά τους έναντι χρηματικής αμοιβής, αποκαλύπτεται, όταν οι επιστολές που ανταλλάσσουν οι δύο ερωτευμένοι πέφτουν κατά λάθος στα χέρια των γονιών τους. Έτσι όταν σκοτεινιάζει και το ζευγάρι ετοιμάζεται να δράσει, οι πατέρες τους που караδοκούν, παρεμβαίνουν. Λαμβάνει τότε χώρα μια φαρσική σπηνή απείρου κάλλους, όπου όλοι επιτίθενται εναντίον όλων και τη «νύφη» πληρώνει τελικά ο υπηρέτης που ξυλοκοπείται εκατέρωθεν. Με την παρέμβαση του ξενοδόχου, οι πατέρες τελικά πείθονται να υποχωρήσουν και να συγκατατεθούν στην ένωση των παιδιών τους.

Η πρώτη αυτή απόπειρα κρίνεται επιτυχής. Πρόκειται για ένα έξυπνα δομημένο θεατρικό κείμενο με γοργή ροή, όπου προοδευτικά ξετυλίγεται το νήμα της πλοκής και φθάνει στην κορύφωση με την αποκάλυψη της αλήθειας στην τελική επεισοδιακή σκηνή, με κωμικά τεχνάσματα τη σύμπτωση (όπως είναι η συγκατοίκηση των δύο ερωτευμένων στο ίδιο ξενοδοχείο, καθώς και η παραλαβή των δύο επιστολών τους από λάθος πρόσωπα), αλλά και την αντίθεση, όταν ανατίθεται ο ρόλος του φύλακα στον υπναρά υπηρέτη, πρόσσοπο κλειδί στην εξέλιξη της υπόθεσης, με εμφανή στοιχεία κληρονομικότητας από τους υπηρέτες της *commedia dell' arte*.

Το έργο φέρει έντονη γκολτονική επιρροή, εάν δεν πρόκειται για διασκευή έργο του Ιταλού κωμωδιογράφου. Όμως η μελέτη των μέχρι τώρα γνωστών έργων του Goldoni δεν επιτρέπει την ταύτιση της υπόθεσης των *Δύο επιστολών* με κάποιο από τα πολυάριθμα έργα του. Το μόνο έργο στο οποίο μπορεί κανείς να εντοπίσει κάποιες εξωτερικές ομοιότητες είναι η μονόπρακτη κωμωδία του *Το πανδοχείον του ταχυδρομείου* (*L' osteria della posta*)⁴⁰, όπου μόνα κοινά στοιχεία είναι το ξενοδοχείο, ως χώρος ανάπτυξης της υπόθεσης, και οι συμπτωματικές συναντήσεις των ηρώων.

Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι σώζεται σε χειρόγραφο⁴¹ ομότιτλη δίπρακτη κωμωδία (*Αι δύο επιστολαί*) που αποδίδεται στον Goldoni,⁴² σε μετάφραση – διασκευή από το Διονύσιο Ταβουλάρη (Ζάκυνθος 1866), με κοινό δραματικό χώρο την αίθουσα ενός ξενοδοχείου. Πέ-

⁴⁰ Γράφτηκε το 1762 και δημοσιεύτηκε ένα χρόνο μετά, το 1763.

⁴¹ Το χειρόγραφο, κολοβό στο τέλος του, (σταματάει στην 11^η σκηνή της Β' πράξης) σώζεται στη Θεατρική Βιβλιοθήκη.

⁴² Ο Γ. Σιδέρης το αποδίδει στον Goldoni χωρίς να μνημονεύει τον πρωτότυπο τίτλο του (βλ. κατάλογο χειρογράφων Θεατρικής Βιβλιοθήκης). Το έργο παίζεται στο θέατρο «Απόλλων» στη Σύρο, στις 6 Μαΐου 1868 από το

θέατρο των Σούτσα-Ταβουλάρη. (Μιχαήλ Δήμιος: *Η θεατρική ζωή και κίνηση στην Ερμούπολη της Σύρου*, Διδακτορική διατριβή στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών, τόμ. Α', Αθήνα, 2001, σ. 462) και στο ίδιο θέατρο στις 26 Απρ. 1873 από το θέατρο του Δημ. Αλεξιάδη ως μονόπρακτο (ό.π., τόμ. Β', σ. 600. Βλ. επίσης, Θεόδωρος Χατζηπριτανάκης: *Από τον Νείλο μέχρι τον Δουνάβειο*, τόμ. Α₂, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2002, σσ. 654-655 και 890-891).

ραν αυτού, η υπόθεση του δεύτερου αυτού έργου προσεγγίζει περισσότερο το αρχικό πρότυπο (*Το πανδοχείον του ταχυδρομείου*) με την παρουσία των δύο αντραστών που ερίζουν για μια γυναίκα, ενώ ο δευτερεύων στο πρωτότυπο χαρακτήρας του υπηρέτη έχει εξελιχθεί σε πρωταγωνιστικός στη διασκευή του Ταβουλάρη, με καταλυτική θέση στην εξέλιξη της πλοκής. Επίσης έχει προστεθεί το στοιχείο της αποστολής επιστολών από τους δύο αντραστές, ως τέχνασμα που περιπλέκει την υπόθεση.

Ας μην ξεχνάμε επίσης ότι *Το πανδοχείον του ταχυδρομείου* είχε παιχτεί στα ελληνικά από ερασιτέχνες στα Κύθηρα στις 19 Μαΐου 1831.⁴³ Επομένως όταν ο Βαλλιέν γράφει το πρώτο αυτό έργο του, πρέπει να έχει υπόψη του το έργο του Goldoni είτε στο πρωτότυπο ως ιταλομαθής, είτε στη μετάφραση του 1831⁴⁴ και οπωσδήποτε τη διασκευή του Ταβουλάρη, όπως αποδεικνύει το δάνειο του τεχνάσματος των δύο επιστολών, από όπου λαμβάνουν τον τίτλο τους και τα δύο έργα. Εάν έτσι έχουν τα πράγματα, η περίπτωση των *Δύο επιστολών* πρέπει να μελετηθεί διεξοδικότερα ως τυπικό παράδειγμα πρόσληψης⁴⁵ έργου της ευρωπαϊκής δραματουργίας στον ελληνικό χώρο, που εμφανίζεται ως διασκευή της διασκευής, με τεράστιες διαφορές σε σχέση με το αρχικό πρότυπο, που οδηγούν σε νέα προσωπική δημιουργία: μελέτη που μπορεί να καταλήξει σε χρήσιμα συμπεράσματα για την προέλευση πολλών ανώνυμων και μη μονόπρακτων κωμωδιών που παίζονται κατά κόρον το 19^ο αιώνα από τους ελληνικούς θιάσους.

Η δεύτερη δραματουργική εμφάνιση του Βαλλιέν γίνεται πάλι με μία μονόπρακτη κωμωδία, αυτή τη φορά με το έργο *Ο κυρ Γερώλυμος εις τα δίκτυα* (Κέρκυρα, 1877), με θέμα την κατηγρίαση, μέσα από τη διακωμώδηση, μιας άπρεπης κοινωνικής συμπεριφοράς.

Ο κομποροήμων κυρ-Γερώλυμος διηγούμενος τις φανταστικές ερωτικές κατακτήσεις του σε δύο φίλους του, στα αδέρφια Πέτρο και Ιωάννη, εμπλέκει σ'αυτές, αγνώστως τη συγγενική τους σχέση, το όνομα της ξαδέλφης τους Μαρίας, στην οποία μάλιστα έστειλε και ανώνυμη ερωτική επιστολή. Τα δύο αδέρφια οργισμένα από την αυθάδειά του να διασύρει δημοσίως το όνομα της ξαδέλφης τους, αποφασίζουν να του στήσουν πλεκτάνη, σε συνεννόηση με την ίδια. Την συμβουλεύουν να του ζητήσει, όταν εκείνος θα την επισκεφτεί, να υποστεί κάποιες δοκιμασίες, ως απόδειξη της αγάπης του προς το πρόσωπό της.

Πράγματι όταν ο *Γερώλυμος Καμαροπαπούτζης, φοιτητής της Βοτανικής νέος καλής ανατροφής ανήκων εις μίαν των ευγενεστέρων οικογενειών της πόλεως*, επισκέπτεται το σπίτι της συνοδευόμενος από το φίλο του ιατρό Αλέξιο, μνημένο και εκείνο στην πλεκτάνη, η Μαρία, όταν βρεθούν οι δυο τους μόνοι, του αποσπά εντέχνως την ομολογία ότι εκείνος είναι το πρόσωπο που κρύβεται πίσω από την ανώνυμη επιστολή, που είχε λάβει την προηγούμενη ημέρα και ότι είχε προβεί σ' αυτή τη χειρονομία, γιατί την αγαπούσε κρυφά εδώ και ένα χρόνο. Η Μαρία δασκαλεμένη από τα ξαδέλφια της του ζητάει ως απόδειξη της αγάπης του να αντικαταστήσει για δέκα μέρες τον αδελφό της Γεώργιο, αξιωματικό που είχε λιποτακτήσει από το στρατό για προσωπική του υπόθεση, πρόσωπο ανύπαρκτο στην πραγματικότητα. Ο Γερώλυμος, αν και δεν είχε γνώση

⁴³ *Εφημερίς του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων*, αρ. φ. 24, 30 Μαΐου 1831. Βλ. G. Sideris: «La fortuna di Carlo Goldoni in Grecia 1791 – 1969». *Studi Goldoniani*, no 2, p. 28. Βλ. επίσης Ρέα Γρηγορίου: «Νέα στοιχεία για το έργο του Γκολνόνι στην Ελλάδα». *Μανταφορός*, αρ. 39-40, 1995, σ. 79.

⁴⁴ Η μετάφραση αυτή δεν έχει σωθεί.

⁴⁵ Βάλτερ Πούγγερ: «Μίμηση και παράδοση στο νεοελληνικό θέατρο: Το πρόβλημα της κοινωνικής λειτουργικότητας του ξένου προτύπου», στον τόμο: *Ελληνική θεατρολογία: Δώδεκα μελέτηματα*. Αθήνα: Εταιρεία Θεάτρου Κρήτης, 1988, σσ. 331-334.

των στρατιωτικών καθηκόντων, πείθεται από τη Μαρία ότι μοιάζει πολύ με τον υποτιθέμενο αδελφό της και παρά τους ενδοιασμούς του δέχεται τελικά με βαριά καρδιά. Η Μαρία του φέρνει τότε μία στολή και ένα ξίφος και αναλαμβάνει να του διδάξει ορισμένα στρατιωτικά παραγγέλματα.

Ο ταλαίπωρος Γερώλυμος θα περιέλθει σε δεινή θέση, όταν ντυμένος πλέον αξιωματικός, συναντιέται με ένα από τα ξαδέλφια της Μαρίας, τον Ιωάννη. Ο τελευταίος, μεταμφιεσμένος και εκείνος ως αξιωματικός, εμφανίζεται στον Γερώλυμο ως υποτιθέμενος φίλος του αδελφού της Μαρίας και έρχεται να ζητήσει πίσω 6.000 δρχ., που κάποιο βράδυ είχε δανείσει στον αδελφό της.

Ο Γερώλυμος, σε απελπιστική θέση κάτω από την πίεση των απειλών του «συναδέλφου του στρατιωτικού» ότι θα τον καταγγείλει στους ανωτέρους του, για να τιμωρηθεί, αφού αρνιόταν να επιστρέψει τα χρήματα που είχε δανειστεί, αναιρεί την υπόσχεση που είχε δώσει στην αγαπημένη του για αναπλήρωση του ανύπαρκτου αδελφού της.

Η Μαρία προσποιείται ότι η συμπεριφορά του την απογοητεύει, τον κατηγορεί για δειλία και τελικά με τα τερίτια της τον πείθει να παραμείνει στο ρόλο που ανέλαβε. Όμως γρήγορα θα βρεθεί αντιμέτωπος με άλλο πρόσωπο, τον δεύτερο ξάδελφο της Μαρίας, τον Πέτρο που εμφανίζεται στον Γερώλυμο μεταμφιεσμένος ως αδελφός της Αμαλίας, πρόσωπο πάλι φανταστικό, την οποία ο αδελφός της Μαρίας είχε αιτιμάσει υποσχόμενος της γάμο, χωρίς να τηρήσει την υπόσχεσή του. Ο αδελφός της ζητάει λοιπόν από τον Γερώλυμο να μονομαχήσουν για να ικανοποιηθεί η τρωθείσα τιμή της οικογένειας του πρώτου. Πανικόβλητος ο Γερώλυμος που βρέθηκε πάλι μπλεγμένος και αυτή τη φορά πιασμένος σε χειρότερη παγίδα κατορθώνει να διαφύγει πρόσκαιρα, ζητώντας αναβολή της μονομαχίας για μία ώρα, προκειμένου να τακτοποιήσει κάποιες υποθέσεις του, στην ουσία για να προλάβει να τραπέι σε φυγή.

Όταν εμφανίζεται ξανά η Μαρία, ο Γερώλυμος σε εξάλλη κατάσταση της δηλώνει ότι απεκδύεται κάθε προηγούμενη υπόσχεσή του για αντικατάσταση του αδελφού της και ότι δεν είχε σκοπό να αναλάβει όλα τα αμαρτήματα εκείνου. Η Μαρία τότε του πεισμώνει, τον κατηγορεί ότι αγαπάει περισσότερο τον εαυτό του από εκείνη και φεύγει οργισμένη.

Τα χειρότερα ακολουθούν. Ο Γερώλυμος ανακαλύπτει ότι βρίσκεται πολιορκημένος, όπως τον ειδοποιεί ο υπηρέτης του σπιτιού Αντώνιος, που του ανακοινώνει ότι ο προηγούμενος αξιωματικός τον περιμένει έξω από το σπίτι της Μαρίας με το πιστόλι στο χέρι. Η κατάσταση πανικού του θα επιταθεί, όταν ο υπηρέτης του αναγγέλλει την αφίξη ενός ταγματάρχη (πρόκειται για το φίλο του Αλέξιο, κι αυτόν μεταμφιεσμένο), ο οποίος του ανακοινώνει την απόφαση του στρατοδικείου: καταδίκη σε θάνατο για λιποταξία ή φυλάκιση 20 χρόνων σε περίπτωση ομολογίας του. Τότε έρχεται το τέλος του κόσμου για τον Γερώλυμο, που αναγκάζεται κάτω από αυτές τις συνθήκες να αποκαλύψει την αλήθεια, ότι δηλ. πρόεβη σ' αυτές τις ενέργειες για να ευχαριστήσει την αγαπημένη του. Η Μαρία από την πλευρά της δηλώνει ότι αφού ο Γερώλυμος δεν εκπλήρωσε την υπόσχεσή του και εκείνη αποσύρει τη δική της και αισθάνεται ότι δεν την συνδέει τίποτα μαζί του. Τότε οι τρεις φίλοι, αφαιρώντας ο ένας μετά τον άλλο τα στοιχεία της αμφίεσής τους (γένεια, στολές κλπ.) αποκαλύπτονται μπροστά στα έκπληκτα μάτια του Γερώλυμου και του εξηγούν ότι έπλασαν όλη αυτή την ιστορία για να του δώσουν ένα καλό μάθημα για την ανοησία του να στείλει ανώνυμη ερωτική επιστολή στην ξαδέλφη τους και να αναφέρει το όνομά της δημόσια, εκθέτοντας την τιμή της.

Ο Γερώλυμος αποδεχόμενος το ατόπημά του απευθύνεται στους νέους και τους συμβουλεύει να είναι προσεκτικοί, όταν μιλούν, να μην κοιμπορημονούν για τα κατορθώματά τους και εύχεται να βρουν καλούς φίλους που να τους συνετήσουν, όπως συνέβη στον ίδιο.

Πρόκειται για μιαν ευχάριστη μονόπρακτη κωμωδία, ένα ακόμα δείγμα από την πλούσια θεατρική λογοτεχνία του είδους⁴⁶ αυτού του 19^{ου} αιώνα, για την οποία (κωμωδία) δεν μπορεί κανείς να υποστηρίξει με βεβαιότητα εάν είναι πρωτότυπο δημιούργημα, μετάφραση ή διασκευή. Στοιχεία που να μπορούν να πιστοποιήσουν τη μια ή την άλλη εκδοχή δεν εντοπίζονται. Το ιταλίζον όνομα «Γερώλυμος» του κεντρικού ήρωα μπορεί να δικαιολογηθεί, είτε ως τυχαία επιλογή του ιταλικής ή μαλτέζικης προέλευσης συγγραφέα, είτε ως μεταφορά στα ελληνικά ενός αντίστοιχου ονόματος (Gerolimo) ήρωα από ιταλικό έργο μεταφερόμενο στα καθ' ημάς. Πάντως στην έκδοση ο Βαλλιέν εμφανίζεται ως συγγραφέας πρωτότυπου έργου. Επιτυχές σε γενικές γραμμές το θεατρικό αυτό δημιούργημα του και ως προς την κλιμάκωση της σάτιρας και ως προς τη χρήση κωμικών τεχνασμάτων (μεταμφίεση, υπερβολή), υστερεί στο φινάλε με την ηθικοδιδασκτική επωδὸ του, που αποπνέει αστική καθωσπρέπεια και συντηρητισμό.

Πληροφορίες για παράστασή του δεν έχουν εντοπιστεί. Ενδιαφέρουσα είναι η έμμεση πληροφόρηση που προσφέρει το κείμενο για θεατρική παράσταση από τη Φιλοδραματική Εταιρεία Κερκύρας του έργου *Σαμία ορφανή*, στην οποία ο Γερώλυμος υποδύοταν το ρόλο του «Αντωνίου».⁴⁷

Σε ώριμη πια ηλικία, όταν ο Βαλλιέν βρίσκεται στη Σάμο τυπώνει το 1906 την πρώτη τρίπρακτη κωμωδία του *Ο υποψήφιος δήμαρχος*, μία κωμωδία ηθών που σατιρίζει την ελληνική κοινωνία και την πολιτική ζωή της εποχής του, ιδιαίτερα κατά την προεκλογική περίοδο.

Ένα λαϊκό ζευγάρι, ο μπαλωματής Παντελής και η γυναίκα του Περιστέρω κερδίζουν το λαχείο⁴⁸. Ο απόρρομος πλουτισμός τους με συνακόλουθες νεοπλουτικές συμπεριφορές, συνεπαίρνει τη μεγαλομανή σύζυγο που φαντάζεται ότι μέσω της πολιτικής θα εξασφαλίσουν ταχεία κοινωνική άνοδο και αναγνώριση. Έτσι υποβάλλει στον αφελή Παντελή την ιδέα να θέσει υποψηφιότητα για δήμαρχος. Η ίδια αφηνιά έντεχνα να διαρροήσει η σχετική φήμη, οπότε ένας εσμός επιτήδειων ετερόκλητων στοιχείων (κόλακες, ροπαλοφόροι, μαχαίροβγάλτες)⁴⁹, που οσφραίνονται χρήμα πολιορκούν τον ταλαίπωρο Παντελή, για να του πουλήσουν ποικιλές εκδουλεύσεις έναντι βέβαια χρηματικής αμοιβής. Τον παρασυρμένο Παντελή μάταια προσπαθεί να συνενώσει ο ειλικρινής φίλος του Τηλεμόν, το μόνιμο έντιμο⁵⁰ πρόσωπο του έργου, ο οποίος βλέπει τα πράγματα καθαρά και δεν διατάζει να υποστηρίξει την αλήθεια ευθαρσώς, ότι δηλ. δεν αρκούν τα χρήματα για να αναμιχθεί κανείς στην πολιτική, χρειάζεται και μόρφωση, για να μπορεί ο πολιτικός να ανταποκρίνεται στα καθήκοντά του. Ο Παντελής το αντιλαμβάνεται πρόσκαιρα, όταν προσπαθεί, όντας ο

⁴⁶ Χρυσ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου: «Ελληνική βιβλιογραφία μονόπρακτων έργων του 19^{ου} αιώνα: Α' συμβολή». *Παράβασις*, τόμ. 4, 2002, σσ. 87-219.

⁴⁷ Ήταν, όπως φαίνεται, μια παράσταση επεισοδιακή, αφού έσβησαν τα φώτα και οι ηθοποιοί αναγκάστηκαν να παριστάνουν στο σκοτάδι, αλλά και αυγής ως προς το αποτέλεσμα, αφού το δράμα μετατράπηκε σε κωμωδία, γεγονός που ανάγκασε τους θεατές να εγκαταλείψουν το θέατρο πριν από τη λήξη της παράστασης. (Βλ. Ναπολέον Βαλλιέν. *Ο κνρ Γερώλυμος εις τα δίκτυα*: Κωμωδία μονόπρακτος. Εν Κερκύρα, τυπογραφείο Η Κέρκυρα, 1877, σ. 9). Όσον αφορά τη χρονολόγησή της, δεν μνημονεύεται η χρονολογία της

παράστασης, παρά μόνο ο μήνας – δόθηκε το μήνα Ιούλιο. Έτσι με βάση τη χρονολογία έκδοσης του έργου πρέπει να τοποθετηθεί το 1877 ή ante 1877.

⁴⁸ Το θέμα του άμοχθου πλουτισμού σύνθησε στην ελληνική κωμωδιογραφία του 19ου αιώνα. Για τη θέση του στο κωμειδύλλιο βλ. Θ. Χατζηπανταζής: *Το κωμειδύλλιο*. Αθήνα: Ερμής, 1981, τόμ. Α', σσ. 100-101.

⁴⁹ Ομοιότητα με την εμφάνιση των τραμπούκων στον *Υποψήφιο βουλευτή και τους τραμπούκους* του Σωτ. Καρτέσιου (Αθήνα, 1868, 2^η έκδ. 1885).

⁵⁰ Η χουρμούζεια συνήθεια διάπλωσης ενός θετικού προσώπου στην υπόθεση των έργων του, φαίνεται ότι αντιγράφεται από τον Ν. Βαλλιέν.

ίδιος αγράμματος, να αποστηθίσει τους προεκλογικούς λόγους που άλλοι τού έχουν γράψει. Όμως γρήγορα το ξεχνά κάτω από την πίεση της φαντασμένης συζύγου του. Το αποτέλεσμα θα είναι οικτρό: θα ηττηθεί στις εκλογές, αφού θα έχει χάσει και όλη του την περυσία.

Η κωμωδία αυτή συγκαταλέγεται σε μια σειρά έργων με κοινή θεματολογία που αποτελούν μίαν ενότητα στη μετεπαναστατική ελληνική δραματουργία: τις πολιτικές κωμωδίες, πολύπρακτες και μονόπρακτες⁵¹, με αντικείμενο στόχευσης τη στηλίτευση του εκφυλισμού της πολιτικής ζωής του τόπου, της κοινωνικής ανόδου μέσω της πολιτικής ανάξιας ατόμων, του καιροσκόπισμού και των πελατειακών σχέσεων ψηφοφόρων με τους πολιτικούς⁵².

Συγκεκριμένα, με θέμα την κάθοδο στις δημοτικές εκλογές ανίκανων υποψήφιων δημάρχων και τη συνακόλουθη καταβαράθρωσή τους, έχουν προηγηθεί δύο κωμωδίες: η έμμετρη μονόπρακτη κωμωδία *Ο υποψήφιος δήμαρχος* του Ι. Δ. Τσουκιάτου (Αθήνα, 1887) με ήρωες τον υποψήφιο δήμαρχο κ. Σακατεμένο και τη ματαιόδοξη και φαντασμένη κυρία Σακατεμένη, τον Ανωκίτα, κόλακα και φαύλο κομματάρχη και τον καιροσκόπο Ψωμοθήρα, αποτυχημένο δικηγόρο και η έμμετρη τρίπρακτη κωμωδία *Δημάρχου εκλογή*⁵³ του Παν. Ζάνου που υποβλήθηκε στο Λαοσάνειο Διαγωνισμό το 1889.

Ο Ν. Βαλλιέν είναι φανερό ότι έχει δεχτεί επιρροές από την προγενέστερη αυτή θεατρική δημιουργία των πολιτικών κωμωδιών του 19^{ου} αιώνα και ως προς τη θεματολογία και ως προς τη διάπλαση των χαρακτήρων⁵⁴, ιδιαίτερα από τη μονόπρακτη κωμωδία του Ι. Δ. Τσουκιάτου. Παρ' όλα αυτά, σ' αυτή την πρώτη του τρίπρακτη κωμωδία επιτυγχάνει⁵⁵ να συγγράψει ένα έργο με άρτια δομή, που αναδεικνύει τους σατιριζόμενους στόχους, και αφήνει τους χαρακτήρες να διαγράφονται με καθαρότητα μέσα από ζωντανούς διαλόγους.

⁵¹ Χρυσ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου: «Πολιτικές μονόπρακτες κωμωδίες του 19^{ου} αιώνα: Μία πρώτη προσέγγιση», στον τόμο *Πρακτικά Α' Πανελληνίου Θεατρολογικού Συνεδρίου. «Το ελληνικό θέατρο από τον 17ο στον 20^ο αιώνα»*. Αθήνα: Τμήμα Θεατρικών Σπουδών Πανεπιστημίου Αθηνών, Ergo, 2002, σσ. 121-132.

⁵² Ενδεικτικά αναφέρονται τα έργα: *Τον Κουτρούλη ο γάμος* του Αλεξ. Ρ. Ραγκαβή (1845), *Τα δημαιορυσικά* του Μιχαήλ Σισίνη (1848), *Ο υποψήφιος βουλευτής και οι τραμπούκοι* του Σωτ. Καρτέσιου (α' έκδ. 1868, β' έκδ. 1885), *Η εκλογή της Αττικής τον 1879 ή Οι ψήφοι και τα παράπονα του κυρίου Κουμπάρη*, (1879), *Ο υποψήφιος βουλευτής εν Ελλάδι του Ρενιέρη Πρίντζη* (1884), οι κωμωδίες του Γ. Σουρή, *Ο υποψήφιος δήμαρχος* του Ι. Ν. Τσουκιάτου (1887), *Ο υποψήφιος* του Παντ. Τσιτσελή (1890), *Ο καπετάν Γιακουμής* του Δημ. Κόκοκου (1893), κ.ά.

⁵³ Γραμμένο σε άπαιστη καθαρεύουσα, και επηρεασμένο από το *Γάμο του Κουτρούλη* του Αλεξ. Ρ. Ραγκαβή, το έργο διακωμωδεί την «εκλογικήν νόσον» των Ελλήνων. (Κυριακή Πετράκου: *Οι θεατρικοί διαγωνισμοί: 1870-1925*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1999, σσ. 178-179).

⁵⁴ Υπάρχει ευδιάκριτη αντιστοιχία ανάμεσα στον κ.

Σακατεμένο και τον Παντελή, στην κυρία Σακατεμένη και στην Περιοτερό, στους κομματάρχες Ανωκίτα και Ψωμοθήρα του έργου του Ι. Δ. Τσουκιάτου και τους κομματάρχες Φωκίωνα και Αριστόδημο του έργου του Ν. Βαλλιέν.

⁵⁵ Με κολακευτικά λόγια για το έργο εκφράστηκε σε επιστολή του ο Νικόλαος Λάσκαρης (*Πρόσδος*, 27 Σεπ. 1906, σ. 3). Αλλωστε ο Βαλλιέν του είχε αφιερώσει τον *Υποψήφιο δήμαρχο*, «ως μικρόν δείγμα μεγάλης υπολήψεως» (βλ. έκδοση του έργου). Η κωμωδία αυτή συμπεριλήφθηκε στο δραματολόγιο του θιάσου του Ξενοφώντα Ησαΐα, όταν ο τελευταίος επισκέφθηκε τη Σάμο το Νοέμβριο του 1905 για παραστάσεις στο εκεί Δημοτικό Θέατρο. (*Πρόσδος*, αρ. φ. 24, 16 Νοεμ. 1905, σ. 3). Δεν είναι όμως γνωστό εάν παίχτηκε. Μία κωμωδία με ίδιο τίτλο που παίζεται από μαθητές Γυμνασίου στο Λαντζίδιο Ηλείας στις 12 Ιουνίου 1938 δεν αποσαφηνίζεται εάν πρόκειται για το δικό του έργο ή την ομότιπλη μονόπρακτη του Ι. Δ. Τσουκιάτου. (Κατερίνα Δεκούλου-Μελισσαροπούλου: *Η θεατρική κίνηση στον Πύργο της Ηλείας: 1876-1941*, διδακτορική διατριβή στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών, 1996, σ. 522).

Ακολουθεί η μονόπρακτη κωμωδία του *Δεν ειξεύρω να λέγω όχι* που τυπώνεται στη Σάμο το 1907. Ήρωάς του ο Προκόπιος, ένας καλόκαρδος κτηματίας ο οποίος, λόγω της πάντοτε αγαθής προαίρεσής του και του ευκολόπιστου χαρακτήρα του, εμπλέκεται σε περιπέτειες με δεινές για τον ίδιο συνέπειες. Τελευταίο του πάθημα είναι να βρεθεί με ένα μωρό, που του άφησε μία άγνωστη σ' αυτόν γυναίκα και μάλιστα λίγες ώρες πριν από την άφιξη της γυναίκας του μετά από πολύμηνη απουσία της. Η κατάσταση περιπλέκεται περισσότερο, όταν εμφανίζεται άγνωστος άνδρας που υποστηρίζει ότι είναι ο πατέρας του βρέφους και ζητεί να το παραλάβει. Ο Προκόπιος μετά από πολλούς δισταγμούς τού το παραδίδει. Η εμπλοκή φθάνει στην κορυφή της, όταν η άγνωστη γυναίκα επιστρέφει και ζητάει το παιδί της από τη σύζυγο του Προκόπιου, η οποία στο μεταξύ έχει επιστρέψει από το ταξίδι της. Τελικά η παρεξήγηση λύνεται, το διαζύγιο των δύο συζύγων αποτρέπεται, ενώ οι γονείς του μωρού συμφιλιώνονται και παντρεύονται.

Πρόκειται για τυπική κωμωδία χαρακτήρων που εστιάζεται στην παρουσίαση ενός ακόμη τύπου Αγαθόπουλου με εμφανείς μολιερικές επιρροές και στηρίζει την πλοκή της στις επάλληλες παρεξηγήσεις και συμπτώσεις. Το ελάττωμα της ευπιστίας του κεντρικού ήρωα έντεχνα υπεργεθνείται και προκαλεί διάφορες απρόοπτες καταστάσεις που αυξάνουν την κωμικότητα και διατηρούν αμείωτο το ενδιαφέρον στον αναγνώστη. Οι θεατρικοί διάλογοι, ζωντανοί, κατορθώνουν να προωθήσουν την εξέλιξη του έργου με έξυπνο τρόπο προσθέτοντας κάθε φορά ένα καινούργιο στοιχείο που οδηγεί τη φάρσα στην κορυφή της. Ένα στοιχείο που αξίζει να επισημανθεί είναι το γεγονός ότι στο πρόσωπο της Χαρίκλειας θίγεται η εκτός γάμου τεκνοποίηση, χωρίς βέβαια τραγική διάσταση⁵⁶, θέμα τολμηρό που πρωτοεμφανίζεται στην ελληνική δραματολογία της εποχής. Η νεαρή κοπέλα «κολακευθείσα από μυριάς υποσχέσεις απατεώνους τινός» μένει έγκυος και φέρνει στον κόσμο το μωρό που βρέθηκε στα χέρια του Προκόπιου, αφού η ίδια αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την οικογένειά της.

Ο συγγραφέας θα φροντίσει να τακτοποιήσει την κατάσταση αυτή που ξεπερνά τα όρια της καθιερωμένης ηθικής της εποχής, με αποκατάσταση των σχέσεων των δύο ανύπαντρων γονιών, που προχωρούν σε σύναψη γάμου. Το έργο παίχτηκε με επιτυχία από το θίασο «Αριστοφάνη» του Σωτήριου Μπίνη στο Δημοτικό Θέατρο Σάμου στα τέλη Νοεμβρίου 1906⁵⁷, πριν ακόμη εκδοθεί.

Η δεύτερη τρίπρακτη κωμωδία του *Ο κύριος Άνθιμος*⁵⁸ (Σάμος, 1909) κωμωδία και αυτή χαρακτήρων, έχει ως αντικείμενο διακωμώδηση τη μεγαλομανία και την ακόρεστη γυναικεία φιλοδοξία στο πρόσωπο της Μαριάνθης και την κενοδοξία στο πρόσωπο του δημοδιδάσκालου κυρίου Άνθιμου, ο οποίος προκειμένου να επιτύχει τη διακαώς ποθούμενη παρασημοφόρησή του για τη μηδαμινή προσφορά του στην εκπαίδευση, γίνεται υποχείριο της πανούργας Μαριάνθης, που υποδαυλίζει τη ματαιοδοξία του για προσωπικό της όφελος. Στην υπόθεση εμπλέκονται και άλλα πρόσωπα, με προεξάρχοντα τον Ιπποκράτη, εξάδελφο από την Αμερική, το θετικό πρόσωπο της κωμωδίας, ο οποίος από το τέλος της

⁵⁶ Το ίδιο θέμα παρουσιάζεται και στο δράμα *Το Έκθετο* του Ζαχαρία Φυτίλη (Αθήνα, 1904). Στο δράμα *Η χειραφετημένη* του Χρήστου Παλαζαφειροπούλου (Αλεξάνδρεια, 1907), το θέμα της εκτός γάμου τεκνοποίησης λαμβάνει τραγική διάσταση. Η Μαρία, ανύπαντρη μητέρα, πρόσφειρα της ισότητας των δύο φύλων, της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας, θα πλη-

ρώσει την προοδευτική επιλογή της με το σκληρότερο τίμημα, το θάνατο του γιου της.

⁵⁷ *Πρόσδος*, έτος Β', αρ. φ. 69, 29 Νοεμ. 1906, σ. 3.

⁵⁸ Το αφιερώνει στον αγαπημένο του φίλο και παλαιό συνάδελφό του στο Δραματικό Σύλλογο Κερκύρας και στην Ατμοπλοία Λούδ Σπυριδώνα Νανούση.

Β' πράξης θα οδηγήσει την υπόθεση στη λύση, αναγκάζοντας τη Μαριάνθη, όταν φθάσει στην τελική ταπεινώση, να μεταμεληθεί για τη συμπεριφορά της και να δεχτεί να διορθώσει τον χαρακτήρα της, ενώ παράλληλα το ειδύλλιο που είχε αναπτυχθεί ανάμεσα σ' αυτόν και τη νεαρή Αντιγόνη λαμβάνει αίσιο τέλος.

Παρά την επιτυχή διαγραφή των χαρακτήρων και την ποικιλία κωμικών τεχνασμάτων, όπως τα «κατ' ιδίαν» και η μεταφύση του κτηματία Τριανταφυλλή και της συζύγου του Ευανθίας σε υπηρετές της Μαριάνθης, το τελικό αποτέλεσμα κρίνεται μέτριο. Οι μακροσκελείς διάλογοι, χωρίς πολλές φορές ουσιαστικό περιεχόμενο, με επανάληψη των ίδιων θεμάτων, δημιουργούν πλαδαρότητα στο κείμενο που στερείται σπιντάδας και τελικά ενδιαφέροντος. Για τους λόγους αυτούς άλλωστε φαίνεται ότι το έργο δεν ανέβηκε στη σκηνή.

Την ενότητα της κωμωδιογραφικής συγγραφής του ολοκληρώνει η μονόπρακτη κωμωδία του *Ο τηλεφώνος*⁵⁹ που τοποθετείται πριν από το 1913, το κείμενο της οποίας δεν βρέθηκε. Το πιθανότερο είναι να μην έχει εκδοθεί.

Μία άλλη ενότητα της συγγραφικής δημιουργίας του Ν. Βαλλιέν συγκροτούν οι μεταφράσεις-διασκευές δραμάτων της γαλλικής δραματολογίας, που τοποθετούνται στο μεταίχμιο μυθιστορηματικού δράματος ή μελοδράματος⁶⁰ και αστικού δράματος με ρεαλιστικά στοιχεία, που δραματοποιούν περιστατικά της κοινωνικής και οικογενειακής ζωής και διατυπώνουν προβληματισμό για κοινωνικά και ηθικά αποδεκτές ή μη, ανθρώπινες συμπεριφορές, με ηθικοδιδασκτική πάντοτε κατακλιδα, όπου επιβραβεύεται η αρετή και τιμωρείται η κακία. Είναι χρονολογικά τα δράματα: *Υπάρχει Θεός* (Κέρκυρα, 1885), *Οι πρώην κατάδικοι* (Κέρκυρα, 1889), *Τα φύλλα του φθινοπώρου* (Σάμος, 1901), *Μάρθα* (Σάμος, 1910), *Χειρομάντις* (Σάμος, 1912) και *Ανθούλα* (Σάμος, 1913). Τα τέσσερα πρώτα εκτυπώνονται σε περιοχές της Γαλλίας (*Υπάρχει Θεός* στη Μασσαλία, *Οι πρώην κατάδικοι* στη Λυών, *Τα φύλλα του φθινοπώρου* στο Παρίσι και η *Μάρθα* σε ένα χωριό των Βοσγίων και στο Παρίσι) με Γάλλους ήρωες.

Το πρώτο (*Υπάρχει Θεός*) έχει ως θέμα την κρυφή ιστορία μιας παντρεμένης γυναίκας που στη διάρκεια μακρόχρονης απουσίας του συζύγου της, συνάπτει εξωσυζυγικό ερωτικό δεσμό και μένει έγκυος. Όμως ο εραστής την εγκαταλείπει και έτσι όταν ο σύζυγος επιστρέφει, η γυναίκα αναγκάζεται να παραδώσει το εξώγαμο βρέφος της στην υπηρετριά της με εντολή να το σκοτώσει. Το παιδί όμως θα επιζήσει και θα εμφανιστεί στη ζωή της μητέρας του πολλά χρόνια μετά. Τότε η αλήθεια θα αποκαλυφθεί ως θεία δίκη για την άστοργη γυναίκα, που θα τιμωρηθεί για την πράξη της από τους ανθρώπους, με την απόρριψη και την περιφρόνηση, και από το Θεό, με το φυσικό της θάνατο.

Το τετράπρακτο αυτό δράμα με πολλά στοιχεία αστικού δράματος,⁶¹ με προσεγμένη

⁵⁹ Πιθανό θέμα του η σάπια της νέας τεχνολογικής ανακάλυψης, του τηλεφώνου, που έκανε την πρώτη του εμφάνιση στην Ελλάδα στη δεκαετία 1880-1890, και οι εξαιτίας του προκαλούμενες κακές συνεννοήσεις. Ας θυμηθούμε ότι μια τρίπρακτη κωμωδία του Albin Valabreque *Le premier mari de France* (1893) παίζονταν στα ελληνικά με τίτλο *Τα απόρροια του τηλεφώνου* (Χ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου: *Το ελληνικό θέατρο στην Κίπολη το 19^ο αιώνα*, τόμ. Β'. Αθήνα: Νέος Κύνλος Κωνσταντινουπολιτών, 1996, σ. 268). Στην Αθήνα εντοπίζεται παράσταση με τίτλο *Το τηλεφώνον* από τον Ευτύχο Βονατσέρο στο Δημοτικό Θέατρο στις 20 Απρ. 1905 (Γ. Σιδέρης, ό.π., τόμ.

Α', σ. 258). Πρέπει να ήταν μονόπρακτη κωμωδία που παίχτηκε μετά το *Δον Κάρολος* (Αστύ, 20 Απρ. 1905), όμως δεν γνωρίζουμε εάν πρόκειται για το ίδιο έργο.

⁶⁰ Πρόσφατη αξιολόγηση συμβολή το μελέτημα του Δημ. Σπάθη: «Η εμφάνιση και καθιέρωση του μελοδράματος στην ελληνική σκηνή», στο Σάββας Πατωσάλης-Αναστασία Νικολοπούλου (επιμ.): *Μελόδραμα: Ειδολογικοί και ιδεολογικοί μετασχηματισμοί*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2002, σσ. 165-226.

⁶¹ Ο Γ. Σιδέρης το κατατάσσει στα μυθιστορηματικά δράματα (Γ. Σιδέρης, *Ιστορία του νέου ελληνικού θεάτρου*, ό.π., τόμ. Α', 1794-1908, σ. 143).

δραματουργική δομή που συμβάλλει τόσο στην εξέλιξη του μύθου όσο και στη διάπλαση των χαρακτήρων, και με έντονο το στοιχείο της κάθαρσης – λύτρωσης στο finale, παίχτηκε από τους ερασιτέχνες του Δραματικού Συλλόγου Κερκύρας, μεταξύ αυτών και ο Ν. Βαλλιέν σε πρωταγωνιστικό ρόλο, στις 5 Μαΐου 1885⁶² και στη Σάμο στο θέατρο του Δ. Τσουκαλαδάκη τον Αύγουστο 1905⁶³. Το συναντάμε επίσης στο δραματολόγιο του θιάσου του Ξεν. Ησαΐα, όταν επισκέφθηκε τη Σάμο το Νοέμβριο 1905.⁶⁴

Στο δεύτερο (*Οι πρώην κατάδικοι*), με αφορμή την άρνηση αποδοχής της σχέσης του γιου ενός κόμη με μια φτωχή ράπτρια από την οικογένεια του πρώτου, αποκαλύπτεται το βεβαρημένο παρελθόν του πατέρα του και συγχρόνως η σήψη της «καλής» λεγόμενης κοινωνίας. Η αλήθεια θα λάμψει και οι ερωτευμένοι, μετά από πολλές δυσκολίες θα εξασφαλίσουν την ευτυχία. Ίντριγκες, δολοπλοκίες, περιπέτειες και αναγνωρίζεις είναι τα βασικά χαρακτηριστικά του πεντάπρακτου αυτού δράματος. Όμως παρά το γεγονός ότι όλα αυτά προσδίδουν πολυπλοκότητα στην κεντρική ιστορία, οι συνεχείς ανατροπές εξασφαλίζουν αμείωτο το ενδιαφέρον μέχρι τέλους. Το έργο παίχτηκε από τους ερασιτέχνες του Δραματικού Συλλόγου Κερκύρας, μεταξύ αυτών και ο Ν. Βαλλιέν, στις 9 Απριλίου 1889.⁶⁵ Παίχτηκε επίσης στο Δημοτικό Θέατρο Σάμου από το θίασο του Ξεν. Ησαΐα στις αρχές Δεκεμβρίου 1905⁶⁶.

Στο τρίτο δράμα (*Τα φύλλα του φθινοπώρου Σάμος*, 1908)⁶⁷ παρουσιάζεται η κοινωνική απομόνωση και οι δυσκολίες που αντιμετώπιζει η αριστοκρατική οικογένεια ενός τραπεζίτη, όταν αυτός φτωχεύει. Ο άσωτος γιος της οικογένειας, Νάνδος, αναγκάζεται να μεταναστεύσει στην Αμερική σε αναζήτηση καλύτερης τύχης, ενώ η ευαίσθητη κόρη Εριέττη, που δέχεται στωικά το χτύπημα, θα συμπαρασταθεί με τρυφερότητα στον αγαπημένο της πατέρα, που έχει κυριολεκτικά καταρρεύσει. Ο κοινωνικά κατώτερος αλλά έντιμος φίλος της οικογένειας, ο νομομαθής Ρολάνδος θα αποδειχθεί ο στυλοβάτης της και ιδιαίτερα της Εριέττης, εξουδετερώνοντας σε μονομαχία τον αδίστακτο και ακόλαστο βαρώνο Μαρτέζ που την πίεζε να γίνει ερωμένη του. Όλα θα τελειώσουν καλά με την επιστροφή του Νάνδου και το γάμο του Ρολάνδου και της Εριέττης.

Το τετράπρακτο αυτό δράμα, που ο Βαλλιέν αφιερώνει στο Θωμά Οικονόμου,⁶⁸ έχοντας ως αφηγηρία κοινό θεματολογικό πλαίσιο με τον *Αρχισιδηρογρό*⁶⁹ του Georges Ohnet,

⁶² Βλ. έκδοση του έργου.

⁶³ *Πρόσδος*, έτος Α', αρ. φ. 12, 24 Αυγ. 1905. Δεν αποσαφηνίζεται εάν πρόκειται για παράσταση ερασιτεχνική ή επαγγελματική.

⁶⁴ Ο.π., έτος Α', αρ. φ. 24, 16 Νοεμ. 1905.

⁶⁵ Βλ. έκδοση του έργου.

⁶⁶ *Πρόσδος*, ό.π. και αρ. φ. 27, 7 Δεκ. 1905.

⁶⁷ Λανθασμένα ο Σιδέρης το τοποθετεί στο 1902 (Βλ. Γ. Σιδέρης, ό.π., σ. 143).

⁶⁸ Ο Θωμάς Οικονόμου επισκέφτηκε με το θιάσό του τη Σάμο τον Ιανουάριο 1908. Η ανακοίνωση της αναμενόμενης άφιξης του θιάσου του δημοσιεύεται στα τέλη Δεκεμβρίου του 1907. (*Πρόσδος*, έτος Β', αρ. φ. 125, 28 Δεκ. 1907. Βλ. επίσης Αντώνης Γλυτζουρής: *Η σκηνοθετική τέχνη στην Ελλάδα: Η ανάδυση και η εδραίωση της τέχνης του σκηνοθέτη στο νεοελληνικό θέατρο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2001, σ. 642). Είναι βέβαιο ότι ο Βαλλιέν ως θεατρόφιλος θα παρακολούθησε τις

παραστάσεις του θιάσου του και πιθανόν να γνωρίστηκε και με τον ίδιο. Γ' αυτό και ένα χρόνο μετά, όταν εκδίδει *Τα φύλλα του φθινοπώρου* (1908) τα αφιερώνει «τω καλλιτέχνη Θωμά Οικονόμου».

⁶⁹ Εκδόθηκε στο Παρίσι το 1882 αρχικά ως μυθιστόρημα (*Le maître des forges*) και διασκευάστηκε από τον ίδιο το συγγραφέα για το θέατρο ένα χρόνο μετά, το 1883, οπότε και παρουσιάστηκε στο Παρίσι. Στα ελληνικά το θεατρικό έργο είχε μεταφραστεί από το Θ. Θεοδοωρίδη και εκδοθεί στην Κωνσταντινούπολη το 1885, όμως από τους θιάσους παιζόταν σε μετάφραση Ηλία Βεργόπουλου (Χρυσ. Σταματοπούλου-Βασιλείου: *Κωνσταντινουπολίτικα θεατρικά προγράμματα 1876-1900: Συμβολή στη βιβλιογράφηση θεατρικών μονόφυλλων του 19^{ου} αιώνα*. Αθήνα: ΕΛΙΑ, 1999, αρ. 341, σ. 170. Βλ. επίσης της ίδιας: *Το ελληνικό θέατρο στην Κωνσταντινούπολη το 19^ο αιώνα*. Ο.π., τόμ. Β', σ. 273).

τη φτώχεια μιας αριστοκρατικής οικογένειας, σκιαγραφεί με επιτυχία στο πρόσωπο της Εριέτης ένα γυναικείο τύπο στον αντίποδα της Κλαίρης του *Αρχισιδηροουργού*, υπομονετικό, καταδεχτικό, αλτρομιστή και ξεδιπλώνει με γλαφυρότητα όλες τις γυναικείες ευαισθησίες και αρετές. Κοινό πρόσωπο των δύο έργων ο αστικής καταγωγής φίλος της οικογένειας που θα φανεί πολύτιμος συμπαραστάτης στα δεινά της. Το έργο, μεταφερόμενο στα ελληνικά σε μια χρέουσα καθαρεύουσα, παρά την άρτια δραματολογική του δομή και τους ενδιαφέροντες χαρακτήρες του, φαίνεται ότι δεν παραστάθηκε.

Το τέταρτο στη σειρά δράμα, η *Μάρθα*⁷⁰ (Σάμος, 1910) πραγματεύεται τον έρωτα ενός φτωχού ζωγράφου, του Παύλου, υιοθετημένου από μια οικογένεια χωρικών, και της Ουρανίας, κόρης πλούσιας οικογένειας από το Παρίσι που βρέθηκε για διακοπές σε ένα χωριό των Βοσγίων. Η υπόθεση εμπλοκίζεται με την ιστορία της αποκάλυψης του πραγματικού πατέρα του Παύλου, στο πρόσωπο ενός αδόξαστου κακοποιού στοιχείου που εκβιάζει τη μητέρα της Ουρανίας για το ένοχο παρελθόν της. Οι δύο νέοι, μετά από πολλές περιπέτειες, ενώνονται με τα δεσμά του γάμου, χωρίς τη συγκατάθεση των γονιών της Ουρανίας, από τον εφημέριο του χωριού. Είναι το πρόσωπο που είχε μεσολαβήσει στη θετική επίλυση όλων των μεγάλων προβλημάτων των ηρώων, σε συνεργασία με μία χωρική με φιλοπερίεργη διάθεση, τη Μάρθα, χάρη στην οποία το ζευγάρι ξανασιμίγει.

Το έργο αν και μακροσκελές και αρκετά φλύαρο παίχτηκε στις 14 Ιανουαρίου 1910 από το θίασο Ι. Σαραμαντή και Κ. Χέλμη στο Δημοτικό Θέατρο Σάμου⁷¹.

Στα δύο χρονολογικά τελευταία του έργα στην κατηγορία αυτή, τη *Χειρομάντιδα*⁷² (Σάμος, 1912) και την *Ανθούλα*⁷³ (Σάμος, 1913), τετράπρακτα έργα, το δεύτερο συνέχεια του πρώτου⁷⁴, από το γαλλικό περιβάλλον των προηγούμενων δραμάτων, μεταφερόμαστε σε ελληνικό αγροτικό milieu με Έλληνες ήρωες.

Στο πρώτο, σε κάποιο χωριό της ελληνικής υπαίθρου η Ανθούλα, μια νέα και φιλότιμη κοπέλα, ζει με τους θετούς γονείς της και τον ετεροθαλή αδελφό της Παύλο. Ένα ατύχημα που θα συμβεί κοντά στο σπίτι της θα της δώσει την ευκαιρία να περιποιηθεί επί τρίμηνο τον Γιώργο, νέο άνδρα από την πόλη, με συνέπεια την ανάπτυξη αμοιβαίου έρωτα.

Όταν όμως έρθουν οι γονείς του να τον παραλάβουν μετά την ανάρρωσή του, αποκα-

⁷⁰ Ο συγγραφέας του έργου δεν μνημονεύεται. Υπάρχει όμως ομότιτλο έργο του Καρόλου Χάινκελ *Μάρθα*, (1903) (Γ. Σιδέρης, *ό.π.*, σ. 48) η υπόθεση του οποίου δεν μας είναι γνωστή για να μπορούμε να ταυτίσουμε ή όχι τα δύο έργα. Το έργο αφιερώνεται από το Ν. Βαλλιέν στο Γεώργιο Γιοχάλα γραμματέα της Διδακτικής Αδελφότητας «Πρόεδρος» της Κέρκυρας, (Θωμάς Παπαδόπουλος: *Ιονική βιβλιογραφία*, τόμ. Γ', αρ. 8689) και του Δήμου Κερκυραίων (Ν. Λάσκαρης, *ό.π.*, τόμ. Β', σ. 80).

⁷¹ Διανομή: Κ. Χέλμης *Πάτερ Συμεών εφημέριος*, Ι. Σαραμαντής *κόμης Σαρτέξ*, Μ. Σαραμαντή *Κλάρα σύζυγός του*, Άννα Τασσόγλου *Ουρανία κόρη τους*, Α. Τασσόγλου *Φραγκίσκος γέρον χωρικός*, Αγαθή Θωμάδου *Μαγδαληνή σύζυγός του*, Π. Κωνσταντινίδης *Παύλος νέος χωρικός*, Μαρία Χέλμη *Μάρθα χωρική*, Αριστ. Τσίμης *Μαρκέζος*, Α. Σωτηριάδης *Μαρκήσιος Φρωάν*, Ελένη Αξιώτου *Μία υπηρέτρια*. (Βλ. έκδοση του έρ-

γου, σ. [6]). Το έργο καταχειροκροτήθηκε και ο συγγραφέας κλήθηκε στη σηνή επανειλημμένα (*Νέα Σάμος*, έτος Β', αρ. φ. 68, 20 Ιαν. 1910, σ. 4).

⁷² Το αφιερώνει στον πρόξενο της Ελλάδας στη Σάμο Ν. Στεφανάτο (βλ. έκδοση του έργου).

⁷³ Το αφιερώνει στο διαπρεπή νομομαθή Ηρακλή Θελασσινό (βλ. έκδοση του έργου). Με τον ίδιο τίτλο είχε βραβευτεί από τον Ελληνικό Φιλολογικό Σύλλογο Κωνσταντινούπολης τετράπρακτο δράμα του Θ. Θωμά το 1911, τελευταίο χρόνο του Δραματικού Διαγωνισμού του Συλλόγου, το μόνο έργο που βραβεύτηκε σ' όλη τη διάρκειά του. Όμως δεν υπάρχει θεματολογική ομοιότητα μεταξύ των δύο έργων. (*Ο εν Κ/πόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος*, τόμ. ΛΓ', 1914, σσ. 25-31).

⁷⁴ Κατά το πρότυπο του Δημ. Κόκκου που γράφει τον *Μπάριπα – Ανάρθο ή Το τέλος της Μαρούλας* ως συνέχεια της *Τύχης της Μαρούλας* του Δημ. Κορομηλά.

λύπεται ότι η Ανθούλα είναι κόρη της μητέρας του Ειρήνης, καρπός ενός παράνομου νεανικού της έρωτα και επομένως αδελφή του Γιώργου. Το γεγονός συνθλίβει τους δύο νέους που αναγκάζονται να απομακρυνθούν και χειροτερεύει την επισφαλή υγεία της μητέρας τους που τελικά πεθαίνει.

Η Ανθούλα, συντετριμμένη, συγχωρεί μετά θάνατο τη μητέρα της για όλα τα δεινά που της προκάλεσε. Όλη αυτή την εξέλιξη και τον απρόοπτο θάνατο της Ειρήνης, είχε προβλέψει μία γριά χωρική, η κυρά Φρόσω, που ήταν χειρομάντις, από την οποία και ο τίτλος του έργου.

Στο δεύτερο έργο, που όπως ήδη αναφέρθηκε αποτελεί συνέχεια του πρώτου, μετά τα διατρέξαντα περιστατικά, το χωριό επισκέπτεται για αναζήτηση μεταλλείου ο Ηρακλής, πλούσιος κτηματίας, με την κόρη του Αυγή που παρουσιάζει εκπληκτική ομοιότητα με την Ανθούλα. Οι δύο κοπέλες γίνονται αχώριστες φίλες. Όμως έρωτας αναπτύσσεται μεταξύ Αυγής και Γιώργου, γεγονός που προκαλεί ψυχική κατάθρευση στην Ανθούλα που, αν και αδελφός της, δεν μπορεί να ξεχάσει την παλιά αγάπη της γι' αυτόν. Παρ' όλα αυτά θα υποσχεθεί τη μεσολάβησή της στον πατέρα της Αυγής, για να τον πείσει να συναινέσει στο γάμο αυτό.

Ο γάμος τελικά θα γίνει, όμως θα έχει προηγηθεί η αποκάλυψη ότι ο πατέρας της Αυγής είναι και πατέρας της Ανθούλας, (ήταν πρώτος ξάδελφος της μητέρας της Ειρήνης με την οποία είχε συνάψει ερωτικό δεσμό), γι' αυτό και η ομοιότητά τους. Η Ανθούλα, ευτυχημένη που βρήκε τον πραγματικό της πατέρα, του ζητάει να μείνουν δίπλα στο σπίτι των θετών γονιών της, γιατί δεν μπορεί να αποχωριστεί τα αγαπημένα της πρόσωπα.

Πρόκειται για δύο έργα στο ίδιο μοτίβο των γαλλικών μυθιστορηματικών δραμάτων, μεταφεριμένων σε ελληνικά πλαίσια, με το υιοθετημένο παιδί που ανακαλύπτει τους πραγματικούς γονείς του, με εξωφρενικές συμπτώσεις που φέρνουν στην επιφάνεια χρόνια κρυμμένες μυστικές καταστάσεις, που προκαλούν ανατροπές και οδηγούν στη λύση. Κείμενα σχοινοτενή και φλύαρα, σε γλώσσα στεγνή και τετριμμένη, αποτυχημένα δείγματα⁷⁵ της συγγραφικής τέχνης του Ν. Βαλλιέν. Παρ' όλα αυτά φαίνεται ότι ένα αρχικό κείμενο με τίτλο *Νόθος* παίχτηκε τον Ιανουάριο του 1911 στο Δημοτικό Θέατρο Σάμου από το διερχόμενο θίασο των Κ. Χέλμη και Σ. Χαντά και έγινε δεκτό με ενθουσιασμό από το κοινό.⁷⁶

Στην κατηγορία αυτή των δραμάτων του Ν. Βαλλιέν⁷⁷, τα τέσσερα πρώτα αποτελούν μεταφορά στην ελληνική γλώσσα γαλλικών μυθιστορηματικών δραμάτων, αλλά και τα δύο τελευταία, που αρχικά φαίνονται ως πρωτότυπα δημιουργήματα, είναι πιθανό να πρόκειται για διασκευές στα «καθ' ημάς» ξένων έργων του είδους αυτού της δραματικής λογοτεχνίας. Επειδή όμως δεν έχουν εντοπιστεί τα πρωτότυπά τους, είναι δύσκολο στην περίπτωση αυτή να εκφέρει κανείς κρίσεις για την πιστότητα ή μη των μεταφράσεων και για

⁷⁵ Το μόνο θετικό σημείο είναι η προσωπικότητα της κεντρικής ηρωίδας, της Ανθούλας, η οποία παρουσιάζεται ως μία ώριμη γυναίκα, απελευθερωμένη από τις στενές αντιλήψεις της επαρχιακής κοινωνίας, που κινείται με γνώμονα την αξιοπρέπεια και την τιμή της.

⁷⁶ Το θέατρον εσείετο από χειροκροτήματα, οι ευμενείς κρίσεις διεσταυρούντο, ενθουσιασμός κατέλαβε το κοινόν και ο συγγραφεύς δις ηγαγάσθη να εμφανισθή από της σκηνής ίνα ευχαριστήση το ευγενές κοινόν διά τον εξάλλον ενθουσιασμόν... (Νέα Σάμος, έτος Γ', αρ.

φ. 122, 2 Φεβρ. 1911, σ. 4). Ο συντάκτης του άρθρου με ψευδώνυμο «Θεατρόφιλος» τον προτρέπει να εκδώσει τα έργα του για να προσφέρει στους θεατρόφιλους *τοιαντήν πνευματικήν πανδαισίαν* (ό.π.).

⁷⁷ Με συγκεκριμένη και αόριστη ακόμη την έννοια της πνευματικής ιδιοκτησίας ο Ν. Βαλλιέν τυπώνει τα έργα αυτά με το όνομά του ως συγγραφέας, χωρίς πιθανά να κάνει μνεία ότι πρόκειται για μεταφράσεις, οικειοποιούμενος έτσι πνευματικά δημιουργήματα που δεν του ανήκουν.

το είδος της διασκευής τους. Αποτελούν ωστόσο παραδείγματα όψιμης⁷⁸ πρόσληψης του γαλλικού μυθιστορηματικού δράματος στην ελληνική επαρχία, στο περιορισμένο κοινό αναγνωστών ή θεατών της οποίας μπορούσαν ακόμη να έχουν κάποια απήχηση, σε μια εποχή που η βασιλεία του είδους είχε προ πολλού εκπνεύσει⁷⁹ και είχε δώσει τη θέση του στο ρεαλιστικό αστικό δράμα.

Στην κατηγορία αυτή του αστικού δράματος ο Ν. Βαλλιέν θα προσπαθήσει να δώσει ένα ακόμη δείγμα θεατρικής γραφής, μάλλον πρωτότυπη, με το τετράπρακτο δράμα του *Ο φίλος* (Σάμος, 1911). Θέμα του η διαταραχή των συζυγικών σχέσεων ενός αθηναϊκού ζευγαριού, του Πλούταρχου και της Ελένης, εξ αιτίας της ακόλαστης εξωσυζυγικής ζωής του πρώτου. Η απαράδεκτη αυτή συμπεριφορά του συζύγου θα οδηγήσει την έντιμη Ελένη στην απόφασή της να ακολουθήσει το φίλο του άνδρα της, Αλέξανδρο, πέφτοντας στα δίχτυα που εκείνος εντέχνως της έστησε, εκμεταλλευόμενος την άσχημη ψυχολογική της κατάσταση. Λίγο πριν από τη μοιραία κίνησή της, ο Λεωνίδας, ένας πραγματικός φίλος της οικογένειας, παρεμβαίνει μονομαχώντας με τον Αλέξανδρο και αποκαλύπτοντας στον Πλούταρχο τα σχέδια της Ελένης. Εκείνος συνετίζεται και τελικά ο γάμος σώζεται. Μία ακόμη φιλότιμη προσπάθεια του Ν. Βαλλιέν που έδωσε ένα έργο ευπρεπές μεν, όμως συνολικά μέτριο ως προς τη δραματικότητα και την πυκνότητα του θεατρικού διαλόγου.

Συνοψίζοντας, ο Ναπολέον Βαλλιέν ως συγγραφέας, μεταφραστής ή διασκευαστής έδωσε μία ποικιλία θεατρικής γραφής δοκιμάζοντας τις δυνάμεις του σε διαφορετικά είδη, στην κωμωδιογραφία, το μυθιστορηματικό δράμα, το αστικό δράμα, αλλά και το ιστορικό δράμα, όπως αποδεικνύουν οι τίτλοι δύο ακόμη έργων του που δεν σώθηκαν, *Οι Γάλλοι εν Ελλάδι*⁸⁰ και *Το σύνταγμα εν Τουρκία*⁸¹ (1908), το τελευταίο μάλιστα εμπνευσμένο από τη σύγχρονη του πολιτική επικαιρότητα στη γειτονική Τουρκία⁸². Ο ίδιος πρέπει να εξεταστεί και να αξιολογηθεί ως μία περίπτωση πνευματικού δημιουργού που, πέρα από την κοσμική θεατρική ερασιτεχνία⁸³ όπου μετέχει, καλλιεργεί και τη θεατρική συγγραφή ως άλλος Κορομηλάς, όχι βέβαια το ίδιο επιτυχώς. Το γεγονός ότι κινήθηκε στη νησιωτική περιφέρεια και ότι τα κείμενά του δεν διαθέτουν το χάρισμα της μεγάλης δημιουργίας, τον άφησαν στην αφάνεια, σε αντίθεση με άλλους συγγραφείς του ίδιου με αυτόν βεληνεκούς, που ζώντας στην Αθήνα έγιναν γνωστοί. Αποτελεί όμως ένα παράδειγμα επαρχιακής καλ-

⁷⁸ Ας μην ξεχνάμε ότι στη Θεατρική Βιβλιοθήκη των εκδόσεων Φέξη δημοσιεύονται μελοδραματικά έργα μεταξυ 1903-1905.

⁷⁹ Βλ. Δημ. Σπάθης, ό.π., σσ. 205-207.

⁸⁰ Βλ. ανωτέρω σημ. 22 και 23. Το κείμενο δεν έχει σωθεί. Γνωρίζουμε όμως τα πρόσωπα του έργου: Βαλέρια, Ιβραήμ πασάς, Λοχαγός Βοσνιάδ, Αλής, Ραμπάρτ, Γερο-Στάμιος, Δέσιω, Έλλην χωρικός και Πέτρος, που συνηγορούν ότι επρόκειτο περί ιστορικού δράματος, που όμως δεν ενθουσίασε το κοινό (Εφ. Λαός (Κέρκυρα), αρ.φ. 32, 18 Μαΐου 1896). Για τον λόγο αυτό και ο συγγραφέας δεν προέβη στην έκδοσή του.

⁸¹ Παίχτηκε στο θέατρο «Παράδεισος» της Σμύρνης στις 31 Αυγ. 1908 από τον θίασο «Αριστοφάνη» των Αναστάσιου Ατέργγη και Παντελή Τσούκα (Γ. Σιδέρης, ό.π., τόμ. Α', σ. 263. Βλ. επίσης Θόδωρος Έξαρχ-

χος: Έλληνες ηθοποιοί: Αναζητώντας τις ρίζες από τα τέλη του 18ου αιώνα μέχρι το 1899. Τόμ. Α'. Αθήνα: Δωδώνη, 1995, σ. 63).

⁸² Το σύνταγμα που αναγκάστηκε να αναγνωρίσει ο σουλτάνος του Ιούλιο 1908, παραχωρούσε δημοκρατικές ελευθερίες. Μεταξύ των άλλων καταργήθηκε τότε η λογοκρισία στη δημοσιογραφία και το θέατρο. (Βλ. Χρήστος Σολομωνίδης: «Το σύνταγμα στην Τουρκία». Στον τόμο: *Το θέατρο στη Σμύρνη: 1657-1922*. Αθήνα, 1954, σσ. 174-179).

⁸³ Γνωρίζουμε αρκετά για την κοσμική ερασιτεχνία της Αθήνας. Βλ. Γ. Σιδέρης: «Κοσμική ερασιτεχνία στο θέατρο», *Θέατρο*, αρ. 5, Σεπτ.-Οκτ. 1962, σσ. 36-42 και του ίδιου. *Ιστορία*, ό.π., τόμ. Α', σσ. 205-218), όχι όμως γι' αυτήν της επαρχίας.

λιτεχνικής δημιουργίας⁸⁴ (λογοτεχνικής και σκηηνικής) που μεταφέρεται από τη θεατρικά αναπτυγμένη Κέρκυρα⁸⁵ στη λιγότερο, συγκριτικά, αναπτυγμένη Σάμο⁸⁶, στο μεταίχμιο δύο αιώνων (19^{ος}-20^{ος} αι.), με αποτέλεσμα στο διάστημα της παραμονής του στη Σάμο, η θεατρική ζωή του νησιού να αναζωογονηθεί⁸⁷ και ο ίδιος να γράψει και να εκδώσει εκεί το μεγαλύτερο αριθμό των έργων του.

⁸⁴ Πλάτων Μαυρομούστακος: «Ζητήματα της ιστορίας του θεάτρου στο Αιγαίο: 19ος-20ός αιώνας» στο: *Αιγαίο στο θέατρο: Μορφές – ιδέες – εποχές: Πρακτικά συνεδρίου*. Αθήνα: Ερίνη, 2001, σσ. 50-52.

⁸⁵ Του ίδιου: «Το ιταλικό μελόδραμα στο θέατρο Σαν Τζιάκομο της Κέρκυρας: 1733-1798». *Παράβασις*, τόμ. Α', 1995, σσ. 147-191, όπου και προγενέστερη βιβλιογραφία για το θέατρο στην Κέρκυρα. Βλ. επίσης Δημήτριος Καπάδοχος: *Το θέατρο της Κέρκυρας στα μέτρα του 19^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Τήνος, 1991.

⁸⁶ Βλ. Αθηνά Καπώλη-Κεντούρη: «Προβληματισμοί στη θεατρική κίνηση της Σάμου στα χρόνια της Επανάστασης με αφορμή ένα χειρόγραφο», στο: *Συμπόσιο Σαματικής Λογοτεχνίας: Πρακτικά*. Αθήνα: Σύλλο-

γος Δασκάλων και Νηπιαγωγών Σάμου, 1989, σσ. 263-268. Επίσης Γιώργος Κώνστας: «Το Σαματικό θέατρο: Ιστορική ανασκόπηση του σαματικού δραματικού λόγου», *Απόλλους*, αρ. 4, χειμώνας 1990-1991, σσ. 342-353, και Μαρία Κέκκου-Δήμητρα Κουφάκη: *Το θέατρο στη Σάμο 1832-1998. Ιστορική έρευνα και μελέτη μεταπτυχιακή εργασία στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών*, 1998.

⁸⁷ Από το 1912 με την ένωση της Σάμου με την Ελλάδα και τα πολεμικά γεγονότα που θα ακολουθήσουν (Βαλκανικός, Ελληνοτουρκικός, Α' Παγκόσμιος Πόλεμος και μικρασιατική καταστροφή), η θεατρική ζωή στο νησί ατονεί. Θα αναζωογονηθεί ξανά πολύ αργότερα, στη διάρκεια του μεσοπολέμου.